

Beeldvorming van dove leerlingen in de tijdsperiode 1890-1900

Daphne Leemans (3474909), Linda van Dooren (3455343), Marianna van Veen
(3457931), Martine van der Horst (3233049)

Universiteit Utrecht

Cursusnaam: Bachelorthesis Pedagogische Wetenschappen

Cursuscode: 200600042

Begeleider: Mw. Tijsseling

Werkgroep: 12

Subgroep: 2

Inleverdatum: 16-06-2010

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Abstract.....	4
Inleiding.....	4
Methode	10
Bronnen.....	12
Resultaten	13
Kenmerken populatie	14
Vooronderstelling	16
Karakter	18
Ontwikkeling.....	20
Bemoeienis met de opvoeding	22
Uniciteit	23
Conclusie	23
Kenmerk populatie	24
Vooronderstelling	24
Karakter	25
Ontwikkeling.....	26
Bemoeienis met de opvoeding	27
Uniciteit	27
Discussie.....	28
Literatuurlijst	30
Bronnenlijst.....	34
Bijlagen.....	35
Procesevaluatie	Error! Bookmark not defined.
Samenwerking in groep.....	Error! Bookmark not defined.
Peerfeedback	Error! Bookmark not defined.

Codeboom Instituut voor Doofstommen te Groningen.....	36
Codeboom Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel.....	37
Codeboom Effatha	38

Abstract

This historical research is a comparison between the perspectives regarding the image of deaf pupils from three Dutch deaf institutes in the time period 1890-1900. The difference in the image of the deaf pupils is viewed in the context of the religious and philosophic background of the institutes. This research was mainly done through qualitative research methods. Archive material has been analysed and encoded. The resulting data has been compared using the codes. Several differences between the images of the deaf pupils are found. These differences are more or less influenced by the religious and philosophic background of the institutes. Differences are found between the presupposition, the development and the uniqueness of the deaf pupils. The codes unfortunate person, character and the interference with the parenting of the deaf pupils were not strongly different from each other, and therefore might not be based on the backgrounds of the institutes.

Keywords: deaf, institutes, religion, philosophy.

Inleiding

'Doofstommen zijn zinneloze idioten, die niet in staat zijn om tot ontwikkeling te komen'.¹

Deze zienswijze was in de geschiedenis niet uitzonderlijk. Wetenschap en praktijk hebben de humane kennis verrijkt, waardoor de beeldvorming over doven in de historie is gewijzigd. In dit onderzoek zal gekeken worden naar de beeldvorming van doven in de tijdspanne 1890-1900 op drie verschillende doveninstituten in Nederland. Voorafgaand aan dit onderzoek zal uiteen gezet worden hoe de beeldvorming zich voorafgaande aan deze periode ontwikkeld heeft.

Voor de komst van Christus, in het tijdperk van de Romeinen en de Spartanen, werden doven veelal geminacht. Velen van hen werden gedood, te vondeling gelegd of verpletterd (De vriend der doofstommen II, januari 1907, 2de jaargang, p. 6-7). Ten tijde van Aristoteles (350 v. Chr.) veronderstelde men dat doven niet ontwikkelbaar waren. Aristoteles aanschouwde de spraak en het denkvermogen van de mens als identiek. Indien het spraakvermogen ontbrak, bevatte de geest onvoldoende vermogen om te denken. Doven werden tevens als stompzinnig beschouwd, omdat de geest niet gevoed kon worden bleef hun geest zijn natuurlijke ruwe en stomme staat behouden (Hoogerheide, 1908, p. 46-47; Brugmans, 1896, p. 2-3; Von Hoff, 1862, p. 224; Bakker, Noordman, & Rietveld-van Wingerden, 2006; Limburg-Brouwer, 1864, p. 2). De natuurlijke staat van de geest en het gebrek aan spraak leidde er toe dat doven gelijk werden gesteld aan de dieren. Het spraakorgaan, dat de mens onderscheidde van de dieren, was immers bij hen niet ontwikkeld (Van de Hey, 1839, p. 502; Roelants, 1857,

¹ Limburg-Brouwer et al., 1864, p.5

p. 309). Het ontbreken van het denkvermogen maakte godsdienstig en maatschappelijk onderricht niet mogelijk. Het gebrek aan onderricht leidde er toe dat doven als verstotelingen in de maatschappij leefden (De vriend der doofstommen II, 1907, p. 6-7). Ook in de kerkelijke gemeenschap werden dove mensen uitgebannen. Augustinus deed dit op basis van de tekst: '*Zo is dan het geloof uit het gehoor*' (Brugmans, 1896, p.2-3). In 534 na Christus nam Justinianus het erfrecht en het eigen beheer van de goederen af van de doven. Justinianus meende dat de doven door de duivel bezeten waren (Hoogerheide, 1908, p. 46-47).

Een omwenteling in het gedachtegoed over doven ontstond rond 1600. Het gedachtegoed wijzigde, doordat de geneeskunde aantoonde, dat doven cognitieve verstandelijke vermogens bezaten, die middels onderwijs bevorderd konden worden (Bakker et al., 2006; Limburg-Brouwer, 1864, p. 12). In 1620 publiceerde de Spanjaard Bonet zijn eerste boek over onderwijs aan doofstommen. Hierin bood Bonet handreikingen aan voor het onderwijs aan doofstommen (Limburg-Brouwer, 1864, p. 12-13). Mogelijk had deze publicatie invloed op het onderwijs aan doofstommen in Nederland. In de 17de eeuw ontvingen de eerste doven immers onderricht, privéonderricht wel te verstaan. Deze vorm van onderwijs was alleen toegankelijk voor de elite en vond plaats in kleine onderwijssamenstellingen. In Parijs werd in 1760 een publiek, klassikaal doveninstituut opgericht door de geestelijke De l'Épée (Bakker, Noordman, & Rietveld-van Wingerden, 2006). Het doveninstituut vormde een inspiratiebron voor het dovenonderwijs in Nederland. Vanaf 1790 werd onderricht aan doven gegeven in publiekelijke scholen. In de tijdsperiode 1890-1900 waren er reeds drie doveninstituten in Nederland, te weten het openbare Instituut voor de Doofstommen te Groningen, het katholieke Instituut voor de doofstommen te Sint-Michielsgestel en het protestantse instituut Effatha.

In 1790 richtte Henri Daniël Guyot het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen op, waar klassikale onderricht plaats vond en ook publiekelijke lessen bijgewoond konden worden. Het onderwijs werd verleend op basis van christelijke liefde en ware humaniteit (Algemeen Verslag wegens het Instituut voor Doofstommen te Groningen over het schooljaar 1888-1889, p. 9). Het onderricht stelde doven in staat om uit hun deerniswaardige toestand te keren en zichzelf te ontwikkelen tot gelijkwaardige burgers in de maatschappij. De oprichter van het Instituut liet zich bij de oprichting van het instituut leiden door het verlichtingsdenken. In de verlichting streefde men naar gelijkheid en vrijheid van de mensheid. Men veronderstelde dat de maatschappij maakbaar was en ieder individu opvoedbaar was (Bakker et al., 2006). Onderwijs werd beschouwd als een middel om de maatschappij tot een hoger niveau te brengen. De verheffing van de maatschappij geschiedde, doordat de overheid middels onderwijs de kinderen inzicht bood in hun plichten en kundigheden en hen opvoedde tot deugdzame

mensen (Van Dijk, 1997). In het onderwijs diende de aandacht uit te gaan naar het eigene van het kind (Baggerman & Dekker, 2006). Men ging er vanuit dat ieder kind een eigen natuur had en dat hiermee rekening gehouden diende te worden (Bakker et al., 2006). De acceptatie van de eigenheid van elk individu en de opvoedbaarheid van elk individu leidde tot de oprichting van gehandicaptenonderwijs (Bakker et al., 2006). Guyot beweerde dat de ongelukkige mens, de dove, onderwijs behoefde (Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010). Dit werd dan ook beschouwd als het recht van iedere dove en indien nodig, werd het onderwijs gratis aangeboden (Tijsseling & Tellings, 2009; Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010). Naast het verlichtingsdenken was ook het humanisme van invloed op de oprichting van het Instituut voor de Doofstommen te Groningen. Het humanisme streefde naar de opvoeding en ontwikkeling van de mens tot redelijke en zedelijke mens (Bakker et al., 2006; Weijers, 2004). Ondanks dat de oprichting van het instituut was geïnspireerd door het verlichtingsdenken sloot het onderwijs aan doven niet aan bij de beeldvorming van 'doofstommen'² in die tijd. Dove leerlingen werden beschouwd als waanzinnig. Zij hadden een dierlijke aard en waren niet in staat om tot ontwikkeling te komen (Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010). Guyot beweerde echter dat de stomheid het gevolg was van doofheid en dat doven een denkvermogen bezaten. Hij verlostte de doven van hun dierlijke staat door hen te onderrichten in het schrijven, het geregeld denken en het aflezen van de spraak van de mond (Tijsseling, 2010; Algemeen verslag wegens het Instituut voor Doofstommen te Groningen 1888-1889, 1889; Brugmans, 1896). Het instituut streefde naar zedelijke en godsdienstige vorming, naar fysieke en geestelijke ontwikkeling, zodat doven ontwikkeld konden worden tot bekwame participanten in de maatschappij (Algemeen Verslag wegens het Instituut voor Doofstommen te Groningen over het schooljaar, 1889, p. 14; Alings, 1890, p. 46). De godsdienstige vorming geschiedde vanuit de gezindte van het kind (Instituut voor doofstommen te Groningen. Regeling van het onderwijs, 1894a, 2). Het instituut stond immers open voor alle religies (Tellings en Tijsseling, 2005). Desondanks was het onderwijs niet geheel neutraal, men onderwees immers de leerlingen vanuit hun christelijke liefde, een basisbeginsel van het protestantisme (Algemeen Verslag wegens het Instituut voor Doofstommen te Groningen over het schooljaar, 1889, p. 9).

Hoewel er op het Instituut voor Doofstommen te Groningen mogelijkheid was voor godsdienstonderwijs, werd dit door de katholieken als te beperkt beschouwd. Voor een goede katholieke opvoeding was een dagelijkse interactie met een katholieke omgeving nodig (Rietveld & Tijsseling, 2010). De katholieken voelden zich van Godswege geroepen om hun kinderen te laten opvoeden en onderwijzen naar hun christelijk geloof (Bakker et

² Doofstom wordt tegenwoordig krenkend ervaren door doven. Omdat het hier echter historisch onderzoek betreft en deze term in het verleden algemeen gebruikt werd, zal hier waar nodig, deze term toch gebruikt worden.

al., 2006; Harinck & Schutte, 2006). Doven kenden door een gebrek aan onderwijs de waarheden en verplichtingen van het katholieke geloof niet, waardoor zij de heilige sacramenten niet konden ontvangen. Het gebrek aan godsdienstige kennis zou leiden tot een deerniswaardig en ellendig leven. Tevens zouden doven zonder onderricht de buitenwereld zonder enig begrip imiteren, waardoor zij veelvuldig in aanraking zouden komen met het kwade (Rietveld & Tijsseling, 2010). Vanuit deze principes werd in 1840 door Van Beek het katholieke Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel opgericht. Het doel van het katholieke dovenonderwijs was enerzijds om doven godsdienstig en zedelijk te ontwikkelen en anderzijds het ontwikkelen van zelfredzaamheid. Dit werd bereikt door de leerlingen ambachtelijke werkzaamheden en handwerken aan te leren (Verslag wegens het Instituut voor Doofstommen, 1890, p. 31). Om dove leerlingen te bekwamen tot nuttige leden van de kerk hanteerde men de gebarentaal (De Gids, 1889, p. 525). De oprichting van het Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel werd mede beïnvloed door de invoering van de onderwijswet in 1806. Deze onderwijswet veronderstelde, dat godsdienstonderwijs voortaan buiten de schooltijden geregeld diende te worden (Lenders, 2005). Hierop volgde verzet van de katholieken en de orthodox-protestanten. Ook was er verzet op de wetswijziging van 1848, welke vrijheid van onderwijs vastlegde. Deze wetswijzigingen riep weerstand op, omdat christelijke scholen geen onderwijssubsidie zouden ontvangen. De katholieken waren in eerste instantie verdeeld over de vraag of ze neutraal of christelijk onderwijs wilden. Eind 1860 riepen de Nederlandse bisschoppen de katholieken op om zich in te zetten voor katholieke scholen. De katholieken en orthodox-protestanten streden vervolgens samen om subsidiëring voor hun scholen te verkrijgen (Bakker et al., 2006; Harinck & Schutte, 2006; Lenders, 2005).

Naar aanleiding van de schoolstrijd ontstond er aan het einde van de negentiende eeuw bij de protestanten ook de behoefte om het dovenonderwijs naar de grondbeginselen van hun geloof vorm te geven (Boekholt & De Booij, 1987; De Haan, 2006). Vanwege deze behoefte werd in 1888 het instituut Effatha opgericht door prof. L. Lindenboom, ds. H. Beuker en ds. J. Vonk (Effatha 100 jaar, Verleden en heden in woord en beeld, 1988; Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010). Effatha werd opgericht op basis van barmhartigheid en christelijke naastenliefde. Men had als doel de doven voor te bereiden op het zelfstandig bestaan in de maatschappij en hen een plek te laten innemen in de christelijke gemeenschap (eerste, tweede en tiende verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jongelieden, 1890, p. 3-5; 1891, p. 3; 1898, p. 12; Meiden, 1938; Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010). In het protestantisme gaat men er van uit dat het kind in zonde geboren wordt en dus van nature van binnenuit tot het kwade geneigd is (Vierde verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde

kinderen en jongelieden, 1892, p. 6; Hoekstra & Ipenborg, 2008). Het werd als een christelijke plicht gezien ook dove kinderen bekend te maken met de denkbeelden van zonde en genade, zodat ze verlost van hun zonden konden worden. Daarvoor was onderwijs en opvoeding geheel naar de beginselen van het eigen geloof nodig (Eerste verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jongelieden, 1890, p. 4). De religie werd als een belangrijke basis voor de morele vorming van het kind beschouwd (Tijsseling & Tellings, 2009). Aan het onderwijs op Effatha lag de Heilige Schrift volgens de opvatting van de Gereformeerde Kerk ten grondslag. Ondanks het Gereformeerde grondbeginsel werden leerlingen van velerlei protestantse denominaties toegelaten tot het onderwijs, mits zij instemden met de Gereformeerde grondslag (Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de vereniging Effatha, 1938; Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010). Religie nam in het onderwijs een belangrijke rol in. Zo was er godsdienstonderwijs, godsdienstoefeningen, gebeden en vonden er bezoeken plaats aan kerkdiensten (Effatha 100 jaar, Verleden en heden in woord en beeld, 1988; Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010).

De visies op doven zijn in de historie aanzienlijk gewijzigd. Voor 1600 leefden doven als verstotelingen in de maatschappij. Vanaf 1790 verkregen de doven klassikaal onderricht, waardoor zij niet langer als verstotelingen dienden te leven. Ondanks dat de doveninstituten veronderstelden dat doven ontwikkelbaar waren middels onderwijs, was dit denkbeeld niet heersend in de maatschappij rond 1890. Verwacht wordt dat de maatschappij de doven zag als kinderen waarbij weinig potentie tot ontwikkeling aanwezig was. De doveninstituten gaven namelijk publiekelijke lessen en stelden de prestaties ten toon om de mensen te overtuigen van het feit dat dove leerlingen meer potentie tot ontwikkeling hadden dan gedacht werd (Brugmans, 1896; Rietveld-van Wingerden & Tijsseling, 2010).

In dit onderzoek zal er gekeken worden naar hoe de beeldvorming van dove leerlingen op de drie besproken doveninstituten was. Daarbij wordt gekeken wat het verschil tussen de drie instituten is, die allen vanuit een eigen religie of levensbeschouwing handelden. Zo wordt er een beeld gevormd van hoe de beeldvorming zich in het verleden ontwikkeld heeft. Hierin is het maatschappelijk relevant om te weten hoe die beeldvorming was om het handelen in het verleden goed te kunnen interpreteren. Huidige discussies over methodes en onderwijsvormen voor dove leerlingen hebben zich ook voor een deel al in het verleden afgespeeld. De methodestrijd over gesproken of gebarentaal is hier een voorbeeld van. Ook kan de beeldvorming van invloed zijn op hoe er tegenwoordig naar doven gekeken wordt. Zo kan er uit de geschiedenis lering getrokken worden voor het heden. Daarnaast draagt dit onderzoek door informatieverzameling bij aan de wetenschappelijke kennis.

Om een beter beeld van het verleden te verkrijgen en daarbij het heden ook beter te begrijpen, wordt binnen dit onderzoek getracht antwoord te formuleren op de vraag: *Wat is het verschil in de beeldvorming van dove leerlingen tussen het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen, het katholieke Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel en het protestantse instituut Effatha in de tijdsperiode 1890-1900?* Om tot een beantwoording van deze vraag te komen, worden de volgende deelvragen onderzocht:

1. Wat zijn de kenmerken van de leerlingen die deelnamen aan het onderwijs van het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen, het katholieke Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel en het protestantse instituut Effatha tussen 1890-1900?
2. Welke beeldvorming had het katholieke Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel van dove leerlingen in 1890-1900?
3. Welke beeldvorming van dove leerlingen had het protestantse instituut Effatha van doven leerlingen in de periode 1890-1900?
4. Welke beeldvorming van dove leerlingen was er op het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen in de periode 1890-1900?

Wat betreft de te onderzoeken tijdsperiode, is er voor de lengte van tien jaar gekozen om een goede kwalitatieve analyse uit te kunnen voeren. De tijdsperiode 1890-1900 is expliciet gekozen, omdat verwacht wordt dat in deze periode de instituten, vanwege de schoolstrijd door wetwijzigingen in 1806 en 1848, nadrukkelijk onderwezen vanuit hun eigen godsdienstige en levensbeschouwelijke perspectief. Verwacht wordt daarom dat de verschillen in beeldvorming duidelijk terug te vinden zijn in de bronnen. Effatha is van de te onderzoeken instituten als laatste opgericht in 1888. Dat is de reden dat niet gekozen is voor een vroegere tijdsperiode.

Omdat het om historisch onderzoek betreft is het van belang, dat de onderzoeker zorgvuldig omgaat met de ethische aspecten van onderzoek. De onderzoeker is verantwoordelijk voor het correct citeren, juist omdat het historische uitspraken betreft en personen zich dus niet kunnen verweren. Tevens dient de onderzoeker secuur om te gaan met historische uitspraken, eventuele privacygevoelige gegevens en conclusies. Daar wordt ook onder verstaan dat conclusies goed onderbouwd worden, omdat deze een waardeoordeel of andere betekenis kunnen bevatten over een bepaalde groep in de samenleving. Daarnaast gaat het om uitspraken over de geschiedenis waarin sprake was van een ander soort samenleving. Objectiviteit en integriteit zijn daarom belangrijke aspecten om tijdens het onderzoek in de gaten te houden.

Methode

Er zal onderzoek gedaan worden naar de drie doveninstituten die genoemd zijn in de onderzoeksvraag; *“wat is het verschil in de beeldvorming van dove leerlingen tussen het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen, het katholieke instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel en het protestantse instituut Effatha in de tijdsperiode 1890-1900?”*. Een doveninstituut is een instelling waar dove kinderen onderwezen en opgevoed worden. Onder beeldvorming wordt verstaan de visie, waarmee men de persoonlijke groei, de persoonlijkheid en het toekomstperspectief van doven aanschouwt. Onder dove leerlingen wordt in dit onderzoek verstaan: de leerlingen die onderwijs en inwoning ontvingen aan één van de drie te onderzoeken instituten.

Voor het onderzoek zal er kwalitatief onderzoek plaatsvinden naar bestaand materiaal uit archieven en waar nodig vindt kwantitatief onderzoek plaats. Het materiaal dat geraadpleegd zal worden, zal bestaan uit: jaarverslagen, gedenkboeken, open brieven en andere bestuurlijke verslagen van de drie instituten. Dit materiaal zal gezocht worden bij de Universiteit van Amsterdam, het gemeentelijk archief van Sint-Michielsgestel en Leidschendam-Voorburg en het Groninger Archief.

Aan de hand van beschrijvend onderzoek wordt geprobeerd correcte informatie te verzamelen, zodat een nauwkeurige omschrijving geven kan worden van de onderzoekspopulatie (Brysbart, 2006; Saunders, Lewis & Thornhill, 2008). De onderzoeksopzet is cross-sectioneel beschrijvend van aard, wat inhoudt dat er een meting over een korte tijdsperiode plaatsvindt (Segers, 2002). Bij het beschrijvende onderzoek is het onderzoeksontwerp ‘survey’ gehanteerd, waarbij gestreefd wordt naar systematische gegevensverzameling door middel van ‘ondervraging’ (Baarda, 2009). De dataverzameling vindt plaats tot er saturatie van de datagegevens heeft plaatsgevonden. In het survey-onderzoek worden twee fasen onderscheiden, te weten de voorbereidingsfase en de uitvoeringsfase. De voorbereidingsfase beslaat het formuleren van een doel- en vraagstelling en een onderzoeksontwerp. De uitvoeringsfase beslaat de dataverzameling, de data-analyse, de rapportage en de terugkoppeling (Korzilius, 2000).

Door middel van kwantitatief onderzoek wordt een antwoord gezocht op de vraag wat de kenmerken zijn van de leerlingen deelnamen aan het onderwijs op de verschillende instituten. De ‘ondervraging’, zoals hoort bij een survey, zal plaatsvinden aan de hand van de volgende topics: de oorzaken van doofheid, de mate van gehoorverlies en de toelaatbaarheids-eisen van de doveninstituten. De resultaten van de verschillende instituten over de beeldvorming van dove leerlingen, zullen na het verrichten van het kwalitatief onderzoek met elkaar vergeleken worden. De vergelijking van de visies is echter alleen mogelijk indien er gelijkwaardige populaties zijn op de drie

doveninstituten. Het kwantitatieve Survey-onderzoek inventariseert, als het ware, of kwalitatieve vergelijking mogelijk is (Tromp & Rietmeijer, 2001).

Voor het beantwoorden van de drie deelvragen over de beeldvorming van dove leerlingen van de afzonderlijke doveninstituten vindt kwalitatief onderzoek plaats. Bij de analyse van het archiefmateriaal zal gebruik gemaakt worden van de gefundeerde theoriebenadering. De gefundeerde theoriebenadering wordt gehanteerd om stapsgewijs archiefmateriaal te analyseren om zo inzicht te krijgen in het verschil in beeldvormingen over de persoonlijkheid van dove leerlingen. Steeds wordt er een cyclus van dataverzameling volgend door analysering doorlopen. De cyclus maakt het mogelijk om begrippen te formuleren, te controleren of te wijzigen door de constante verzameling van en vergelijken met nieuwe informatie (Boeije, 2005). Gevonden beweringen over de persoonlijke groei, persoonlijkheid en toekomstperspectief van dove leerlingen worden via de stappen van codering omgezet in labels ofwel begrippen. In de gefundeerde theoriebenadering zijn hierin verschillende stappen te onderscheiden, te weten exploratie, specificatie, reductie en integratiefase. Onder exploratie wordt verkennen en categoriseren van begrippen verstaan. In de specificatiefase worden de begrippen geoperationaliseerd. Tot slot worden door middel van reductie de kernbegrippen vastgesteld met betrekking tot de beeldvorming van dove leerlingen. Deze begrippen worden in de integratiefase uitgewerkt tot een theorie (Hutjes & Van Buuren, 1996).

Om het onderzoek betrouwbaar en valide te houden wordt vooraf een duidelijke onderzoeksopzet vastgelegd met de wijze van analyseren. Voor de inzichtelijkheid vindt daarnaast audit trail plaats, namelijk het bijhouden van een logboek waarin alle relevante beslissingen en bevindingen worden genoteerd. Daarnaast wordt geprobeerd de geldigheid te bevorderen door triangulatie. Dit is het gebruiken van verschillende bronnen en invalshoeken, welke in de gefundeerde theoriebenadering ook ingebakerd ligt. Tijdens het onderzoeksproces zal er daarnaast geregeld sprake zijn van peer verbod. Hierbij wordt door de controle van derden voorkomen, dat vanuit één veronderstelling of theorie gewerkt wordt. Ten slotte vindt er ook negatieve case-analyse plaats, er wordt steeds gekeken of er gegevens zijn te vinden die een begrip of theorie niet ondersteunen. In de gefundeerde theoriebenadering gebeurt dit door de cyclus van dataverzameling en analysering (Baarda, 2009; Boeije, 2005; Wester, 1995).

Hoewel door voorgaande omschreven factoren de betrouwbaarheid en validiteit vergroot worden, zijn er ook aspecten die een negatieve invloed kunnen hebben. Zo wordt in dit onderzoek gewerkt met historisch materiaal, waardoor het onmogelijk is om gevonden gegevens door betrokkenen te laten controleren. Tevens bemoeilijkt de andere context in deze tijd het om de verkregen informatie objectief te interpreteren. Omdat dit

onoverkomelijk is bij archiefonderzoek is er wel een zo groot mogelijke betrouwbaarheid en validiteit gewaarborgd voor dit soort onderzoek.

Bronnen

Om tot een beantwoording van de deelvragen te komen is archiefmateriaal van de Universiteit van Amsterdam en het gemeentelijk archief van Voorburg-Leidschendam bestudeerd. Per deelvraag volgt een beschrijving van de bestudeerde bronnen en de bruikbaarheid daarvan.

Om een beeld te vormen over het Instituut voor Doofstommen te Groningen zijn de volgende bronnen ingezien: de *"Beschrijving van het instituut voor doofstommen te Groningen: aan de leden en begunstigers, de kweekelingen en oud-kweekelingen aangeboden tot een aandenken aan de viering van het honderdjarig bestaan van het instituut 1790-1890"* en *"De eerste eeuw van het instituut voor doofstommen te Groningen"*. Deze twee bronnen bevatten beiden veel bruikbare informatie. Uit de beschrijving van de afgelopen eeuw en de stand van zaken op dat moment bleek hoe er tegen de leerlingen aangekeken werd. Ook was er nuttige informatie te vinden in *"Instituut voor doofstommen te Groningen. Regeling van het onderwijs – herzien in 1894"*. Deze informatie kwam echter voor een groot deel overeen met de informatie die te vinden was in de hiervoor genoemde boeken, die geschreven waren ter ere van het eeuwfeest. Ook de jaarverslagen van 1890-1900 van het instituut bevatten informatie die zicht gaf op de beeldvorming van de leerlingen. Tot slot is ook de *"Handleiding bij het eerste onderwijs in de aardrijkskunde aan de kweekelingen van het instituut voor doofstommen te Groningen"* ingezien. Deze bevatte echter geen nuttige informatie, dit waren slechts aardrijkskundelessen met geringe toelichting.

Het materiaal dat geraadpleegd is over het instituut te Sint-Michielsgestel bestaat uit: de jaarverslagen van het Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel uit de jaren 1890-1900; het *"Gedenkboek bevattende de geschiedenis van het instituut voor Doofstommen Sint-Michielsgestel 1840-1940"*; en het *"Leer- en handboek der Paedagogiek voor katholieke onderwijzers en onderwijzeressen"* deel I en II. Het jaarverslag van 1890 was een uitgave ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het instituut. Hierin is onder andere een toespraak te vinden van Henricus den Dubbelden. In het jaarverslag van 1897 is een rede aan de ouders geschreven over de opvoeding thuis. Dit geeft nuttige informatie over de visie van het instituut. De informatie in de overige jaarverslagen was minder bruikbaar. Er stond echter wel in ieder jaarverslag een opsomming van leerlingen die aangenomen of ontslagen werden, inclusief een korte omschrijving van de persoon en soms een korte notitie van zijn of haar functioneren. Daarom gaf het toch informatie over het beeld dat het instituut had van doven. Het gedenkboek omvatte een meer algemeen overzicht van de geschiedenis

van het Instituut voor Doofstommen. Deze is dan ook nauwelijks van toegevoegde waarde geweest. Tot slot het "*Leer- en handboek der Paedagogiek*". Deze twee delen hadden geenszins betrekking op het doveninstituut, maar gaven wel een beeld van katholiek onderwijs in het algemeen en de algemene katholieke visie op onderwijs en opvoeding.

De volgende bronnen over Effatha zijn bestudeerd: "*Verslag van de Vereniging tot bevordering van het Christelijke Opvoeding en Onderwijs van Doofstomme en Blinde Kinderen en Jongelieden*" van Effatha uit 1890-1901 en het Inschrijfboek van Effatha. De jaarverslagen van Effatha leverden veel nuttige informatie op. Deze verslagen werden naar aanleiding van een jaarlijkse bestuursvergadering over het voorgaand schooljaar geschreven. Het eerste jaarverslag komt in 1890 uit. In de verslagen zijn toespraken en verslagleggingen van de voorzitter, secretaris, penningmeester en onderwijzer terug te vinden. Deze leveren een goede kijk in de besluitvorming en visie van Effatha. De eerste vijf jaarverslagen bleken tijdens het onderzoek de meeste informatie op te leveren, hoewel ook uit de andere jaarverslagen voldoende informatie is gehaald. Het Namenlijst boek van Effatha bevat een lijst met de in- en uitschrijvingen van leerlingen. Bij de uitschrijvingen stonden veelal aantekeningen over de prestaties of het schoolse functioneren van het kind vermeld. In de eerste negen jaar dat het instituut open was (1891-1900) waren er slechts enkele uitschrijvingen. Het boek leverde daarom weinig bruikbare informatie op.

Om een beeld te verkrijgen over de kenmerken van de leerlingen uit de verschillende instituten zijn daarnaast nog de volgende bronnen bestudeerd: "*De Gids*" en "*De oorzaak van doofstomheid in de provincie Zeeland*". De nuttigheid van de bronnen liep uiteen van zeer bruikbaar tot onbruikbaar. De bruikbaarheid van het "*Verslag wegens het Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel*" (1897), "*De eerste eeuw van het Instituut voor Doofstommen te Groningen*" (1896) en "*Verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jonglieden*" (1901) hoog. Hierin werden vermeldenswaardige uitspraken gedaan over doofheid, hardhorigheid en de oorzakelijkheid hiervan. Tevens werd er aandacht geschonken aan de toelaatbaarheids-eisen van de instituten, zoals de leeftijd der toetreding.

Resultaten

Tijdens het onderzoeksproces, is wegens een gebrek aan informatie de onderzoeksvraag gewijzigd. In eerste instantie werd onderzoek verricht naar de visies van de instituten op het karakter van dove kinderen. De onderzoeksvraag is echter verbreed. Onderzoek is verricht naar de beeldvorming van dove leerlingen. Onder beeldvorming wordt de visie verstaan waarmee de instituten de persoonlijke groei, de persoonlijkheid en het

toekomstperspectief van doven aanschouwde. Tijdens het onderzoek kwam daarnaast informatie naar boven over opvoedingsadvies die instituten gaven aan ouders. Aangezien in dit advies doorklinkt wat men in de instituten van belang achtte in de opvoeding aan dove kinderen, is besloten om deze informatie ook op te nemen in het onderzoek. Het geeft voor een deel aan hoe de persoonlijke groei en het toekomstperspectief van een doof kind beïnvloed werd.

Daarnaast bleek tijdens het onderzoeksproces dat de methodieke keuze voor één van de deelvragen eveneens aangepast diende te worden. Een kwalitatieve analyse bleek niet mogelijk naar de kenmerken van de leerlingen die deelnamen aan het onderwijs op de instituten. Er is besloten om voor beantwoording van deze deelvraag een kwantitatieve survey in te zetten.

Kenmerken populatie

Op de instituten was het onderwijs alleen toegankelijk voor dove kinderen, toentertijd 'doofstomme' kinderen genoemd. Vanwege het historische karakter van het onderzoek zal de definitie van doofheid ofwel 'doofstomheid' gegeven worden, zoals in 1890-1900 gebruikt werd. 'Doofstomme' kinderen hadden twee beperkingen, te weten doofheid en sprakeloosheid. Het kind werd als doof beschouwd indien het niet in staat was spraakklanken van elkaar te onderscheiden. Het gebrek aan spraak, de stomheid, ontstond doordat het gebrekkige gehoor de natuurlijke spraakontwikkeling onmogelijk maakte³. 'Doofstommen' zijn in drie categorieën te onderscheiden, te weten geheel doof geboren, geheel doof geworden en gedeeltelijk doof geboren of geworden.⁴

Het openbare instituut te Groningen, het katholieke instituut te Sint-Michielsgestel en het protestantse instituut Effatha veronderstelden in de periode 1890-1900 dat aangeboren doofheid, te wijten is aan erfelijkheid en bloedverwantschap van de ouders. Erfelijkheid ofwel overdraagbaarheid vindt zowel in huwelijken plaats waarin één ouder doofstom is, als in huwelijken waarin beide ouders een gebrekkig gehoororgaan hebben. De overdraagbaarheid geschiedt zelden op de direct volgende generatie, maar zet in zich in tweede generatie voort⁵, eventueel alleen op de mannelijke of vrouwelijke geslachtslijn.⁶ Het bloedverwantschap van de ouders werd als oorzakelijkheid van doofstomheid aangedaan,⁷ omdat bloedverwantschap gebreken⁷ bij het zuigeling teweeg zouden brengen.⁸ Effatha veronderstelt tevens dat schrik bij de ouders als prenatale

³ Bakker et al., 2006

⁴ Sint-Michielsgestel: jaarverslag, 1896, 12.

⁵ De eerste eeuw van het Instituut voor Doofstommen te Groningen, 1896, 8.

⁶ Jaarverslag Effatha, 1901, 29.

⁷ Beschrijving van het instituut voor doofstommen te Groningen, 1890, 44-45.

⁸ De Gids, 1890.

oorzaak kon gelden.⁹ Het ontstaan van doofheid in de kindertijd weten de doveninstituten in die zelfde periode aan ziekten, slechte sociale omstandigheden en vallen. De ziekten die verondersteld werden ten grondslag te liggen aan de doofstomheid waren: hersen- en huidziekten, klierziekten, typhuskoorts, zenuwkoorts, stuipen, influenza, oorontsteking, kinkhoest, roodvonk, pneumonie.¹⁰ Slechte sociale omstandigheden werden tevens aanschouwd als oorzaak van 'doofstomheid' van de leerlingen. De meeste dove leerlingen waren afkomstig uit de lagere sociale klasse klassen.¹¹ De slechte sociale omstandigheden zorgden ervoor, dat de leerlingen in de babytijd onvoldoende voeding kregen en slechte hygiënische verzorging ontvingen. Men dacht dat dit een negatieve invloed had op de ontwikkeling van de (gehoor)organen.¹²

Op het openbare instituut te Groningen, het katholieke instituut te Sint-Michielsgestel en het protestantse instituut Effatha werden leerlingen opgenomen met een gehoorgraad van volledige doofheid of een beperkte gehoorgraad.¹³ De beperkte gehoorgraad viel uit één in hardhorigheid en zeer hardhorigheid. Hardhorigen hebben een resterend woordgehoor, wat verwijst naar de mogelijkheid van het individu om luid uitgesproken woorden in de nabijheid van het oor waar te nemen en te imiteren. Zeer hardhorigen hebben een resterend klank- of vocaalgehoor. Het klankgehoor duidt op de mogelijkheid van het individu om klanken van elkander te onderscheiden, indien zij in de nabijheid van het oor luid uitgesproken worden.¹⁴ Het vocaalgehoor verwijst naar de mogelijkheid om sterke vocalen waar te nemen. Indien de gehoorgraad van de kinderen voor de bevalling of in de eerste kinderjaren werd ontnomen verlangden de instituten dat kinderen tussen het 6de en 16de levensjaar toetraden tot het onderwijs. Op jonge leeftijd zouden de kinderen de leerstof voortvarender tot zich te nemen, dan op latere leeftijd.¹⁵ Het openbare instituut te Groningen en het protestantse instituut Effatha veronderstellen dat onderricht voor het zesde levensjaar te veel lichamelijke en geestelijke kracht zou vereisen van het doofstomme kind en verlangden daarom toetreding na het zesde levensjaar. Indien in de onderwijssetting bleek dat een kind onvoldoende geestelijke kracht en geestesvermogens bezat om tot ontwikkeling te komen, werden het ontoerekeningsvatbaar gesteld voor het onderwijs. De drie instituten voerden dus een soort gelijke opnamen beleid.

⁹ Namelijst boek Effatha, 1890-1900, 1-32.

¹⁰ Sint-Michielsgestel: jaarverslagen 1890-1900; De oorzaken van doofstomheid in de provincie Zeeland, 1-7; Namenlijst boek Effatha, 1890-1900, 1-32; De eerste eeuw van het instituut voor doofstommen te Groningen, 1896, 8.

¹¹ Beschrijving van het instituut voor doofstommen te Groningen, 1890, 7.

¹² Jaarverslag Effatha, 1901, 29.

¹³ Sint-Michielsgestel: jaarverslag, 1896, 13-14.

¹⁴ De eerste eeuw van het instituut voor doofstommen te Groningen, 1896.

¹⁵ Tijsseling, 2010.

Bij het analyseren van het archiefmateriaal over de beeldvorming van dove leerlingen volgens de gefundeerde theoriebenadering zijn verschillende coderingen gevonden. Na vergelijking van de coderingen en de uitkomsten van de verschillende instituten zijn de volgende gemeenschappelijke codes tot stand gekomen: vooronderstelling, ongelukkig, karakter, ontwikkeling, bemoeienis met de opvoeding en uniciteit. Deze codes worden hierna uiteengezet.

Vooronderstelling

Als eerste wordt gekeken naar de vooronderstelling van de dove leerlingen. Onder vooronderstelling wordt verstaan hoe naar de dove kinderen gekeken werd bij aanvang van de doofheid. Hierbij gaat het om de status die kinderen met aangeboren of verworven doofheid hadden, zonder dat er hiervoor onderwijs heeft plaatsgevonden. Daarnaast wordt gekeken naar het begrip ongelukkig welke onderdeel uit maakt van de beginstatus.

Op het openbare instituut te Groningen werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de onontwikkelde en ontwikkelde 'doofstommen'.¹⁶ Doven werden op het moment dat zij nog geen onderwijs ontvangen hadden gezien als 'achterlijk' en 'dierlijk', dit vanwege het ontbreken van de spraak.¹⁷ Daarnaast zou het hen ontbreken aan enkele andere eigenschappen die bij horende kinderen wel vanzelf aanwezig waren. Zij zouden nog niet in staat zijn het goede van het kwade te onderscheiden, zouden niet in staat zijn geregeld te denken, zouden de juiste omgangsvormen niet kennen en zouden geen gevoel van eigenwaarde hebben.¹⁸ Hiermee samenhangend werden dove kinderen in 'onontwikkelde' staat als ongelukkig beschouwd.¹⁹

Op het katholieke instituut te Sint-Michielsgestel is informatie gevonden waaruit blijkt dat dove kinderen door de katholieke onderwijzers werden gezien als ellendig en ongelukkig in alle opzichten. Tevens beschouwde men 'doofstomme' kinderen vanuit de bijbel als dierbaar in de ogen van God. De onderwijzers zagen het als opdracht om de minsten lief te hebben. Wanneer ze die opdracht vervulden, geloofden ze dat ze zegeningen zouden ontvangen. Echter wanneer ze 'doofstomme' kinderen zouden onteren of verachten, zouden ze gestraft worden.²⁰ J.A. Tours omschreef de visie kernachtig in De Gids (1889) met de woorden:

'Willen katholieke ouders hun kind aan de leiding van uitsluitend katholieke onderwijzers toevertrouwen en verlangen zij kerkelijk onderwijs, zoo kiezen zij St.

¹⁶ Alings, 1890, 47; Brugmans, 1896, 1,2

¹⁷ Alings, 1890, 14, 47; Brugmans, 1896, 9

¹⁸ Alings, 1890, 35, 46, 47

¹⁹ Brugmans, 1896, 3, 8, 9; Groningen: jaarverslag, 1890, 9, 11, 16

²⁰ Sint-Michielsgestel: jaarverslag, 1890, 22-23

Michiels-Gestel, waar in den doofstomme niet allereerst de misdeelde, maar de katholiek wordt gezien'.²¹

Op het protestantse instituut Effatha werden dove leerlingen, net als alle andere kinderen, van nature als zondig beschouwd. Zo wordt bijvoorbeeld aangehaald dat ze net als iedereen in satans macht zijn en van binnenuit tot het kwade geneigd.²² Alleen wanneer dove kinderen Gods verlossing door Christus bloed aannamen kon hun ziel gered worden.²³ Daarbij werden de kinderen ook als schepselen Gods aangeduid of als kinderen van Gods verbond.²⁴ Men ging er vanuit dat ook dove kinderen bij God hoorden. De dove kinderen werden daarnaast vaak aangeduid als ongelukkig en ellendig. In tegenstelling tot horende kinderen die gemakkelijk in staat waren te spreken en lezen, had een doof persoon extra begeleiding nodig om zich te behelpen. Zonder het juiste onderwijs zouden ze geen goede maatschappelijke vooruitzichten hebben of toegang hebben tot kennis over God. Men zag doven als lichamelijk bezochten, waarbij de oorzaak in de zondeval en de algemene zondigheid van de mens gezocht moest worden. Het was door Gods ontferming dat niet iedereen dit lot hoefde te dragen.²⁵ Een doof kind werd hierom als beklagenswaardig en een voorwerp van medelijden en barmhartigheid beschouwd.

Uit het voorgaande blijkt dat de instituten een verschillende vooronderstelling aan dove kinderen toekenden. In de protestantse visie van Effatha worden de dove leerlingen als zondig gezien en daarnaast als kinderen die bij God hoorden. In de katholieke visie komt meer naar voren dat de leerlingen allereerst als dierbare kinderen werden gezien, ondanks hun gebrek. Op het Instituut voor Doofstommen te Groningen is de status afhankelijk van de ontwikkeling. Zonder de ontwikkeling van spraak werden de 'doofstommen' gezien als 'achterlijk' en 'dierlijk'.

De drie instituten beschouwden dove leerlingen allemaal als ongelukkig, maar in verschillende opzichten. Vanuit het openbare instituut te Groningen werden dove kinderen alleen wanneer ze geen onderwijs genoten hadden als ongelukkig bestempeld. In vergelijking met horende kinderen ontbrak het hen dan nog aan bepaalde eigenschappen. Het protestantse instituut Effatha daarentegen beschouwde dove kinderen altijd als ongelukkig. Net als bij het openbare instituut te Groningen vond men dat het dove kinderen aan bepaalde vaardigheden ontbrak ten opzichte van horende kinderen. Daarnaast beschouwde het protestantse instituut Effatha dove kinderen ten gevolge van de zondeval als lichamelijk bezochten die een lot moesten dragen waar

²¹ De Gids, 1889, 521

²² Jaarverslag Effatha, derde verslag 1892, 20; Ibid, vierde verslag 1892, 6

²³ Ibid, 1890, 3-5; Ibid, 1891, 3; Ibid, derde verslag 1892, 19, 20, 35; Ibid, vierde verslag 1892, 7

²⁴ Ibid, derde verslag 1892, 34,38; Ibid, vierde verslag 1892, 10

²⁵ Ibid, 1890, 5; Ibid, 1897, 7-8

anderen door Gods ontferming van verschoond bleven. Op het katholieke instituut te Sint-Michielsgestel zag men de kinderen als ongelukkig, maar onduidelijk is hierbij waarom dit zo was.

Karakter

In dit deel wordt beschreven hoe de doveninstituten tegen het karakter van hun leerlingen aankeken. Karakter maakt onderdeel uit van het begrip persoonlijkheid, waaronder de duurzame eigenschappen van een individu wordt verstaan.²⁶ De persoonlijkheid is uiteen te zetten in het temperament en het karakter van een individu. Het temperament bestaat uit genetisch bepaalde eigenschappen en het karakter bestaat uit de aangeleerde of verworven eigenschappen.²⁷ In de te onderzoeken periode werd verondersteld dat in de eerste zeven levensjaren de mens gevormd werd op basis van wils- en gewoontevorming evenals door inzet van zedelijke vorming. Het karakter was uiteen te zetten in wilskracht, standvastigheid, oprechtheid, zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsbesef. In de karaktervorming draaide het vooral om het ontwikkelen van deugdzaamheid. Deugdzaamheid maakte het mogelijk dat kinderen zichzelf konden voorbereiden op het leven in de maatschappij. De deugd was onafscheidelijk verbonden met de godsdienst, omdat de levensbeschouwing bepaalde wat de gewenste invulling van de deugdzaamheid inhield. De karaktervorming van oudere kinderen leidde door wilsoefening tot een persoonlijkheid.²⁸

Volgens het openbare instituut te Groningen waren dove leerlingen duidelijk te onderscheiden van horende kinderen. Men was er van overtuigd dat vanwege de doofheid, de kinderen ook andere karaktertrekken hadden dan horende kinderen. Dove kinderen zouden eigenaardige karaktertrekken en gewoontes hebben en een beperkt voorstellingsvermogen.²⁹ Er wordt in de gebruikte bronnen echter nergens uitgewerkt op welke manier die verschillen zich uiteten. Wel wordt er meer gezegd over het gedrag van de leerlingen. In de jaarverslagen werd ieder jaar vermeld dat het gedrag niets te wensen over liet. Dit werd echter ieder jaar vermeld in precies dezelfde verwoordingen.³⁰ Uit het feit dat er ieder jaar een wedstrijd was wie het beste gedrag vertoonde, blijkt wel dat er zeker middelen ingezet werden om goed gedrag te bevorderen.³¹ Echter over hoe het gedrag van dove leerlingen gezien werd, kan op basis van gebruikte bronnen weinig gezegd worden.

²⁶ Feldman, 2005

²⁷ Maitland, Nyberg, Bäckman, Nilsson, & Adolfsson, 2009

²⁸ Bakker, 1995

²⁹ Alings, 1890, 59

³⁰ Groningen: jaarverslag, 1893, 6; Ibid, 1894b, 6; Ibid, 1985, 2; Ibid, 1896, 3; Ibid, 1897, 4; Ibid, 1898,2; Ibid, 1899, 3; Ibid, 1900, 3

³¹ Ibid, 1894a, 2

In de jaarverslagen van Sint-Michielsgestel zijn de beschrijvingen van het karakter van de dove leerlingen uiteenlopend. Over de leerlingen werd onder andere geschreven dat zij een goedaardig³², bedaard³³, vrolijk³⁴, woest³⁵, stil en ernstig³⁶ of onaangenaam karakter³⁷ hadden. Hieruit is op te maken dat de dove kinderen niet over één kam geschoren werden. Ieder kind werd, net als 'normale kinderen', gezien als kind met een uniek karakter. Het instituut droeg naar hun mening bij aan de vorming van het karakter. Zo werd in het jaarverslag van 1891 genoemd dat het beter was geweest voor de vorming van het karakter als de leerling nog een tijd in het instituut zou blijven.³⁸ Ook werd genoemd dat naarmate de godsdienst meer invloed op een bepaalde leerling had gekregen, het karakter verbeterde³⁹. In een algemene brief aan alle ouders werd gezegd dat dove leerlingen vaak gemakzuchtig en ongemotiveerd waren. Dit zou dus vaker geconstateerd worden bij dove leerlingen.⁴⁰

In de verslagleggingen van het protestantse instituut Effatha wordt weinig over de leerlingen zelf geschreven. Eenmaal wordt er door de hoofdonderwijzer opgemerkt dat dove kinderen over het algemeen iets kinderlijks behouden, terwijl zij bij toenadering vaak wantrouwig en eigenzinnig zijn.⁴¹ Alleen in het register wordt er bij de uitschrijvingen een persoonlijke noot toegevoegd, welke voornamelijk betrekking hebben op het schoolse functioneren. De mate van ontwikkeling, ijverigheid, netheid en oplettendheid werd daarbij vooral beschreven.

Duidelijk wordt dat er in geen van de instituten een eenduidige karakterbeschrijving is gevonden die voor doven geldt. Het instituut te Groningen schijnt wel andere karaktereigenschappen aan dove kinderen toe te schrijven dan aan horende, maar welke dat zouden zijn blijft vooralsnog onbekend. De aandacht is meer gericht op het gedrag. Het katholieke instituut geeft in tegenstelling tot het openbare instituut het beeld dat zij iedere leerling zien als hebbende een unieke karakter. Er is te concluderen dat zij het karakter van dove kinderen net zo uiteenlopend zien als bij horende kinderen. Dit instituut zag het karakter als iets dat ook vormbaar was en waar ze invloed op uit konden oefenen. Omdat in de documenten van het protestantse instituut Effatha erg weinig wordt gezegd over de kinderen zelf, is er geen conclusie te trekken over hun visie

32 Sint-Michielsgestel: jaarverslag, 1892, 13; Ibid, 1893, 10; Ibid, 1898, 24

33 Ibid, 1900, 11

34 Ibid, 1893, 11

35 Ibid, 1897, 19

36 Ibid, 1897, 23

37 Ibid, 1898, 22

38 Ibid, 1891, 16

39 Ibid, 1898, 22

40 Ibid, 1892, 15

41 Jaarverslag Effatha, 1901, 27

op karakter. Er werd echter wel een enkele opmerking gemaakt over doven in het algemeen, overigens net als bij het katholieke instituut te Sint-Michielsgestel.

Ontwikkeling

De doveninstituten veronderstelden dat doven cognitieve vermogens bezaten, die ontwikkelbaar waren. Elk instituut had echter een eigen verwachtingspatroon van deze ontwikkeling. Op het instituut te Groningen verwachtte men dat doven na het verlaten van de school in hun eigen levensonderhoud kon voorzien, hierop was het onderwijs ingericht. Brugmans (1896) beschreef de uitkomst van het onderwijs als volgt:

*'Ziet nu den opgevoeden doofstomme! Hij is ontwikkeld: spreekt, leest, schrijft, kent althans gedeeltelijk de taal van zijn volk, weet wat goed en kwaad is, wat in 't maatschappelijk leven geoorloofd is en wat niet, kent God en is dankbaar zijn eigen brood te kunnen verdienen. Hij is in één woord een beschaafd mensch, die zich goed weet voor te doen en zich gelukkig voelt in zijn lot.'*⁴²

Wel besepte men dat de toekomstverwachting van het uitoefenen van een eigen beroep om zo geld te verdienen lang niet altijd gemakkelijk zou gaan. Er werd contact onderhouden met de leerlingen om eventueel hulp te bieden wanneer dat nodig bleek⁴³. Buiten het internaat dienden de leerlingen onder goede begeleiding te staan. De verwachting leek dus wel te zijn dat doven ondanks het onderwijs niet hetzelfde niveau als horenden zouden bereiken.

Het instituut te Sint-Michielsgestel ging ervan uit dat God de mens verstand en een vrije wil had gegeven. De opvatting was dat deze ontwikkeld moesten worden.⁴⁴ Het doel van het instituut, naast de godsdienstige opleiding, dan ook het verstand ontwikkelen en wetenschappelijk onderwijzen zodat dove leerlingen naderhand in hun eigen onderhoud konden voorzien. Wanneer de kinderen niet in staat waren om te leren, in die tijd 'idiot' genoemd⁴⁵, werden ze niet aangenomen op het instituut of weer ontslagen. Naast 'idiote' kinderen waren er ook juist kinderen met een goed verstand, die hun ambacht goed leerden.⁴⁶ Het instituut zag de dove leerlingen dus niet per definitie als 'idiot', zoals de algemeen heersende opvatting in die tijd, maar zag dat ook dove kinderen vaak potentieel hadden om te leren en hun verstand te ontwikkelen. Verwacht werd dat de kinderen later een beroep zouden uitoefenen om in hun eigen onderhoud te voorzien. Hieruit blijkt ook de verwachting die het instituut van het vermogen van de leerlingen had. Toch wordt aan de ouders geschreven dat sommige kinderen een

42 Brugmans, 1896, 2

43 Groningen: jaarverslag, 1891,8

44 Leer- en handboek der paedagogiek, 1892, I, 68

45 Sint-Michielsgestel: jaarverslag, 1894, 9

46 Ibid, 1900, 11

bekrompen verstand hebben en dat er met name sprake is van een gebrek aan geheugen. De leerlingen zouden na hun ontslag dan ook veel moeten oefenen.⁴⁷

Tussen dove leerlingen zag men bij Effatha een groot verschil in ontwikkeling en aanleg, maar dit werd als normaal gezien daar dit ook bij horende kinderen het geval was. Een kind kon als een vlugge leerling of goed van geheugen beschreven worden maar ook als iemand die tamelijke vorderingen maakte of niet uit muntte in kennis.⁴⁸ Men voorzag dat een doof kind via onderwijs zich kon ontwikkelen om zo tot een zo zelfstandig mogelijke positie in de maatschappij te komen. Het onderwijzen van de dove leerlingen werd echter als een moeilijke taak gezien. Een doof kind liep flink achter in zijn ontwikkeling ten opzichte van leeftijdsgenoten. Een doof kind van twaalf was ter vergelijken zeker niet verder dan een horend kind van zes.⁴⁹ Bij het verlaten van de school was het afhankelijk van de ontwikkeling en omgeving waarin een leerling terecht kwam met hoeveel verwachtingen of zorg men hen liet gaan. De leerlingen zouden in ieder geval nog grote behoefte aan verstandige leiding nodig hebben. Van een dove kon dan ook niet hetzelfde geëist worden wat men, met recht, wel aan een leeftijdsgenoot vroeg.⁵⁰

Het blijkt dat alle drie de instituten de verwachting hadden dat de leerlingen zich zo konden ontwikkelen dat ze in staat waren om in hun eigen levensonderhoud te voorzien. Men ging er daarbij vanuit dat dove kinderen via onderwijs in staat waren om zich te ontwikkelen. Vanuit het instituut te Groningen leefde het besef dat het uitoefenen van een beroep niet altijd gemakkelijk zou gaan. Daarom bleven zij na ontslag van de leerlingen nog contact onderhouden en boden zo nodig nog hulp. Bij de andere instituten is hierover niets terug te vinden. Bezorgdheid over het functioneren na het ontslag uit het instituut komt ook bij Effatha naar voren. Zowel het instituut te Groningen als Effatha vonden het nodig dat leerlingen buiten het internaat begeleiding kregen. De verwachting leek dus bij beide instituten te zijn dat ondanks het onderwijs doven niet hetzelfde niveau als horenden zouden bereiken. Bij het instituut te Sint-Michielsgestel kan ook opgemaakt worden dat men niet altijd grote verwachtingen had, sommige leerlingen moesten vanwege hun bekrompen verstand of gebrek aan geheugen nog na hun ontslag nog veel oefenen.

47 Sint-Michielsgestel: jaarverslag, 1892, 15

48 Namenlijst boek Effatha, 1-11

49 Jaarverslag Effatha, 1897, 12

50 Ibid, 1901, 27

Bemoeienis met de opvoeding

Op de instituten was men niet alleen bezig met het onderwijs, maar er was soms ook sprake van bemoeienis met de opvoeding thuis. Onder het begrip 'bemoeienis met de opvoeding' wordt dan ook verstaan wat gezegd is over de opvoeding thuis.

Van het openbare instituut te Groningen is weinig informatie beschikbaar betreffende de opvoeding van de dove leerlingen thuis. Wel is één brief uit 1890 gevonden, van dr. Alings, directeur van het instituut. In deze brief worden instructies gegeven hoe ouders in de vakantie met hun kinderen om moeten gaan. Er wordt benadrukt dat het van belang is dat de kinderen zich zoveel mogelijk gedragen als horende kinderen. Daarnaast moeten de kinderen het geleerde ambacht blijven beoefenen, om niet aan 'ledigheid' te wennen.

Ook op het katholieke instituut te Sint-Michielsgestel was bemoeienis met de opvoeding thuis. Ouders werden vermaand om niet steeds aan hun dove kinderen toe te geven, maar hen net als sprekende kinderen goed op te voeden. Wanneer ze dat niet zouden doen werden deze kinderen, net als sprekende kinderen overigens, onhandelbare en weerspannige kinderen. Ook in godsdienstig opzicht werd bij de ouders aangedrongen om de kinderen gehoorzaamheid en een godsdienstige en zedelijke houding te leren. Een voorbeeld hiervan is het handen vouwen bij het bidden of het slaan van een kruis.⁵¹ Aangenomen werd dat als een kind veel kwaad ziet of hoort het geweten zou kunnen verzwakken.⁵² Van dove kinderen werd echter verwacht dat de kwade indrukken door de dingen die zij zien gevaarlijker zijn dan bij andere kinderen. Daarom zouden de ouders er vooral goed op moeten toezien met wie zij omgingen. Ze moesten daarnaast letten op waar de kinderen heen gingen en ze niet vrij laten rondlopen. Dit kon leiden tot 'bederf' en 'zedelijk ongeluk'.⁵³

In de bronnen van het protestantse Effatha komen geen aanwijzingen tegenover ouders naar voren, maar wordt wel gesproken over het verschil in opvoeding tussen christenen en niet-christenen. Ds Beuker verwoordt het in het volgende citaat zo:

'Hier vooral ligt het verschil van uitgangspunt bij alle opvoeding en onderwijs tusschen geloovige Christenen en de wereld. De laatste beschouwt het kind als onschuldig geborgen wicht, dat later alleen misdrijft uit navolging van wat het bij anderen ziet. De opvoeding moet daarom vooral een waarschuwing voor zulke kwade voorbeelden bestaan en in veredeling van den oorspronkelijk ontbedorven aanleg. De gereformeerden daarentegen gaan er van uit, dat hun kind in zonde ontvangen en geboren werd en dus van nature van binnen uit reeds tot het kwade

⁵¹ Sint-Michielsgestel: jaarverslag, 1897, 12

⁵² Leer- en handboek der paedagogiek, 1892, I, 69

⁵³ Sint-Michielsgestel: jaarverslag, 1897, 11-12

*geneigd is. Verder, dat het door den Geest Gods moet werdergeboren worden, wil het weer waarlijk het goede leeren willen doen.*⁵⁴

In de bemoeienis met de opvoeding thuis vanuit het instituut te Groningen en te Sint-Michielsgestel is veel overeenkomst. Vanuit beide instituten wordt er op gewezen dat de kinderen behandeld moeten worden zoals ook de horende kinderen behandeld worden. Daarnaast moest gehoorzaamheid geëist worden. Vanuit Effatha worden geen aanwijzingen gegeven voor de opvoeding thuis en wordt slechts ingegaan op de gereformeerde benadering van de kinderen. In de beschrijving van dit verschil kan de benadering van het instituut te Sint-Michielsgestel herkend worden, omdat bij beiden ingegaan wordt op de religieuze benadering van de kinderen.

Uniciteit

In de bronnen betreffende het openbare instituut te Groningen komt in vrijwel alle aspecten naar voren dat doven een geestelijke uniciteit bezitten, het gaat hier om verstandelijke vermogens. Men schonk veel aandacht aan de mogelijkheden en capaciteiten van het individu.⁵⁵ Dit komt ook naar voren in het feit dat de leerling inspraak had in verschillende beslissingen die genomen worden wat betreft zijn of haar opvoeding en onderwijs, zoals de keuze voor een vak.⁵⁶ Bij alles wat over dove leerlingen gezegd is, moet dus in ogenschouw genomen worden dat wat gezegd is over dove leerlingen, niet vanzelfsprekend voor elke dove leerling geldt.

Bij het katholieke instituut te Sint-Michielsgestel is met name een gedragsmatige uniciteit terug te vinden in de uiteenlopende karakterbeschrijvingen van de leerlingen. Tevens had men aandacht voor de geestelijke uniciteit van doven, omdat ook zij een verschil in ontwikkeling en capaciteiten van leerlingen hadden waargenomen. Hoe echter omgesprongen werd met beslissingen in de opvoeding en het onderwijs op dit instituut is niet bekend.

Bij het protestantse instituut Effatha wordt weinig gezegd over de individuele leerling. Gegevens die er zijn gaan over de inzet van de leerling, daarin wordt aandacht besteed aan mate van oplettendheid, ijverigheid en netheid.⁵⁷ Vanuit het instituut te Groningen werd meer geschreven over de individuele verschillen dan op de andere instituten. Mogelijk was er ook meer nadruk op die verschillen in het onderwijs.

Conclusie

In dit onderzoek stond de volgende vraag centraal: *Wat is het verschil in de beeldvorming van dove leerlingen tussen het openbare Instituut voor Doofstommen te*

⁵⁴ Jaarverslag Effaha, derde verslag 1892, 20

⁵⁵ Alings, 1890, 18, 19, 22, 23, 27, 31, 33, 47, 48, 49; Brugmans, 1896, 114, 116, 120

⁵⁶ Alings, 1890, 27, 29

⁵⁷ Namenlijst boek Effatha, 1-11

Groningen, het katholieke Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel en het protestantse instituut Effatha in de tijdsperiode 1890-1900? Om hier een antwoord op te vinden is er achtereenvolgens onderzoek gedaan aan de hand van de volgende deelvragen:

1. Welke leerlingen namen deel aan het onderwijs van het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen, het katholieke Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel en het protestantse instituut Effatha tussen 1890-1900?
2. Welke beeldvorming had het katholieke Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel van dove leerlingen in 1890-1900?
3. Welke beeldvorming van dove leerlingen had het protestantse instituut Effatha van doven leerlingen in de periode 1890-1900?
4. Welke beeldvorming van dove leerlingen was er op het openbare Instituut voor Doofstommen te Groningen in de periode 1890-1900?

Aan de hand van onderzoek naar deze deelvragen zijn er verschillende aspecten van de beeldvorming naar voren gekomen. Conclusies worden getrokken per deelaspect van de beeldvorming.

Kenmerk populatie

Duidelijk wordt dat de drie instituten een zelfde soort opnamebeleid van leerlingen hadden. Men nam leerlingen op die volledig doof waren of een beperkte gehoorgraad bezaten. De precieze verhoudingen van leerlingen met volledige doofheid en een beperkte gehoorgraad in de instituten is onduidelijk, eveneens in het leerlingenaantal wisselend. Gezien het zelfde opname beleid kan ervan uit gegaan worden dat de verdelingen in de populatie evenredig is in de verschillende instituten. Onderricht werd vanaf het zesde levensjaar gegeven indien een kind over voldoende geestesvermogens en geestelijke kracht bezat, hierin voerden de instituten een zelfde soort beleid. Alleen over de oorzaken die men aan de doofheid ten grondslag lag zit een verschil. Geconcludeerd kan worden dat de populatie in de instituten goed met elkaar te vergelijken zijn.

Vooronderstelling

De beeldvorming wat betreft de vooronderstelling van de dove leerlingen op de drie instituten blijkt van elkaar te verschillen. Worden deze verschillen echter ook beïnvloed door de verschillende visies? Op het Instituut te Groningen ligt de nadruk op de 'onontwikkelde' staat, waarin de dove leerling 'dierlijk' en 'achterlijk' is. Hier komen de Verlichtingsideeën in naar voren: door onderwijs kon men de dove leerlingen van deze ongelukkige staat verlossen. Het onderwijs werd beschouwd als een middel om de maatschappij, en in dit geval de dove leerlingen, op een hoger niveau te brengen.

Op het Instituut te Sint-Michielsgestel was de dove leerling 'ellendig', 'ongelukkig' en dierbaar in de ogen van God. Vanuit de grondbeginselen van het katholicisme gaat de aandacht voornamelijk uit naar de ander. Een katholiek dient zijn medemens op dezelfde wijze te beminnen als zichzelf. Naasteliefde en barmhartigheid diende dus uit te gaan naar de medemens. Op het Instituut te Sint-Michielsgestel onderwees men de leerlingen op basis van deze grondbeginselen. Het protestantisme veronderstelt dat kinderen van nature zondaren zijn. Ook dove kinderen waren van nature zondig en tot het kwade geneigd. Effatha schonk dove leerlingen onderwijs om de kinderen uit hun zondige status te verlossen en hen het eeuwige leven te schenken.

Het blijkt dat wat betreft de vooronderstelling van de dove leerlingen de verschillen die bestaan tussen de drie instituten te herleiden zijn tot de visie waaruit onderwijs gegeven werd. Zo zorgde het verlichtingsdenken voor aandacht voor de onontwikkelde staat, maakte het katholicisme dat men de dove kinderen als dierbaar zag en werden de dove kinderen vanwege het protestantisme als zondig beschouwd. Ook wat betreft de 'ongelukkige' staat zijn de verschillen te herleiden tot de visie. Het verlichtingsdenken zorgde er voor dat de ongelukkige staat van dover kinderen slechts tijdelijk was en het protestantisme zag de kinderen voor altijd als ongelukkig. Over het Katholisme en de ongelukkige staat kan geen conclusie getrokken worden vanwege de onduidelijkheid betreffende de reden waarom men dove leerlingen als ongelukkig beschouwde. Toch kan over het algemeen gezegd worden dat de verschillen in beeldvorming betreffende de vooronderstelling en de 'ongelukkige' staat van de dove leerlingen beïnvloed zijn door de religieuze en levensbeschouwelijke achtergrond waaruit men onderwees.

Karakter

Wat betreft de beeldvorming van het karakter van dove leerlingen zijn weinig verschillen gevonden tussen de instituten. In de documenten van het instituut te Groningen is erg weinig te vinden is over karakter, behalve dat duidelijk naar voren komt dat men er van overtuigd was dat de dove leerlingen een eigenaardig karakter hadden in vergelijking met hordende kinderen. Wel is er één en ander geschreven over het gedrag van leerlingen. In de jaarverslagen werden ieder jaar positieve uitspraken gedaan over het gedrag van de leerlingen. Deze positieve benadering kan enerzijds gewijd worden aan het feit dat zij het eigene van het kind respecteren en middels opvoeding het beste in het kind naar boven willen halen. Anderzijds is het zo dat de bronnen standaardformuleringen bevat, die de betrouwbaarheid van de uitspraken in twijfel trekken. Waarschijnlijk werd het rooskleurige beeld geschetst omdat men tegenover de leden een gunstig beeld wilde neerzetten. Gezien het instituut grotendeels afhankelijk was van de giften van de leden, schetst dit weinig verbazing. Over de leerlingen van Effatha zijn ook

nauwelijks beschrijvingen van karakter te vinden. Er lijkt weinig aandacht te zijn voor het individu. Dit kan veroorzaakt worden door de protestantse visie, die de nadruk legt op de zondige aard van het kind. Hiermee worden de dove leerlingen aan elkaar gelijk gesteld. Dit kan echter in twijfel getrokken worden vanwege het feit dat het leerlingenaantal in 1891 slechts op vier stond. Toch werd er ook nadat het leerlingaantal groeide, weinig over de kinderen zelf genoemd. Slechts wat informatie over het schoolse functioneren. Het is mogelijk bij Effatha meer nadruk lag op het schoolse functioneren dan het karakter. In tegenstelling tot Effatha, waren er op het instituut te Sint-Michielsgestel wel uiteenlopende visies op de karakters van de dove leerlingen. De karakterbeschrijving liepen uiteen van woest tot vrolijk. Wat veronderstelt dat het katholieke instituut de uniciteit van de kinderen benadrukte. Daarnaast legde men de nadruk op de invloed die het instituut had op de karaktervorming van de leerlingen. Het karakter kon verbeterd worden door middel van godsdienstonderwijs.

Te concluderen is dat de instituten geen eenduidige karakterbeschrijving hebben die geldt voor alle 'doofstommen'. Hierdoor kan er ook weinig gezegd worden over de invloed van religie en levensbeschouwing op de beeldvorming betreffende het karakter. Met enige voorzichtigheid kan gezegd worden dat religie en levensbeschouwing wel invloed hadden op de mate van aandacht voor de karaktereigenschappen van de dove leerlingen.

Ontwikkeling

In grote lijnen komen de visies op ontwikkelingen tussen de drie doveninstituten overeen. Op alle drie de instituten heerste de verwachting dat dove leerlingen zich via onderwijs zodanig konden ontwikkelen dat ze in staat waren om in hun eigen levensonderhoud te voorzien. Vanwege de geringe verschillen in visies kunnen er geen conclusies getrokken over de invloed van religie en levensbeschouwing op basis van de verschillen. Wel blijkt er uit de manier van spreken over de ontwikkeling van de leerlingen dat religie en levensbeschouwing van invloed was.

Het verlichtingsdenken veronderstelde dat iedereen opvoedbaar was en de maatschappij maakbaar was. Onderwijs diende om dit doel te behalen. Het openbare instituut te Groningen bracht deze ideeën in de praktijk. De nadruk lag op het ontwikkelen van een dierlijke staat van de dove leerling naar een menswaardig bestaan, zodat ze konden participeren in de maatschappij. Het katholicisme veronderstelt dat ieder individu uniek is en een ontwikkelingspotentieel heeft. Middels onderwijs probeert men dit potentieel te ontwikkelen, dit blijkt nadrukkelijk op het katholieke instituut te Sint-Michielsgestel, omdat men aandacht schonk aan het ontwikkelen van een vrije wil en het verstand. Op het protestantse instituut Effatha was er aandacht voor de verschillende capaciteiten van de dove leerlingen. Er werd erkend dat er verschil was

tussen ontwikkeling en aanleg van de verschillende leerlingen. Het onderwijzen van deze verschillende leerlingen werd als een moeilijke taak gezien, maar diende voltooid te worden vanwege de barmhartigheid voor de medemens.

Een ander aspect van de ontwikkeling is nog dat men op de drie instituten sprak over de tijd nadat een leerling het instituut verlaten had. Men ging er vanuit dat, ondanks dat men de leerlingen klaar wilde maken voor een leven in de maatschappij, zij nog wel ondersteuning nodig zouden hebben. Over het algemeen kan geconcludeerd worden dat er in de visie op ontwikkeling weinig verschil was, maar dat er in het spreken over de ontwikkeling wel duidelijk invloeden van religie en levensbeschouwing te herkennen zijn.

Bemoeienis met de opvoeding

De doveninstituten mengden zich nauwelijks in de opvoeding thuis. Dit kan mogelijk verklaard worden, doordat de kinderen het gehele schooljaar in een internaat verbleven. De bemoeienis vond alleen plaats, als de kinderen de school tijdens de vakantie verlieten. De ouders kregen dan opvoedkundige tips. De aanbevelingen die het instituut te Groningen en Sint-Michielsgestel aan de ouders gaven vertoonden veel overeenkomsten. Beide instituten achten het van belang dat de kinderen zo normaal mogelijk benaderd worden en dat van hen gehoorzaamheid gevraagd wordt. Het enige verschil is dat er vanuit het instituut te Sint-Michielsgestel ook aanbevelingen gedaan werden betreffende de godsdienstige opvoeding. Dit verschil is te herleiden tot de visie. Er werd op het instituut te Sint-Michielsgestel vanuit de grondbeginselen van het katholicisme onderwezen, men wilde de katholieke opvoeding voortgezet worden. Verder is er op het gebied van opvoeding thuis geen invloed te herkennen van de verschillende religies en levensbeschouwingen.

Hierbij moet de kanttekening geplaatst worden dat er van het protestantse instituut Effatha weinig bronnen gevonden zijn betreffende de opvoeding, waardoor er weinig gezegd kan worden over de verschillen en daarmee ook weinig over de invloeden. Dat betekent echter niet dat de invloeden op dit gebied niet aanwezig zijn geweest.

Uniciteit

De doveninstituten hadden een gemeenschappelijk en een eigen perspectief op de uniciteit van de doven. Maar worden deze perspectieven ook beïnvloedt door de religieuze en/of levensbeschouwelijke visies van de doveninstituten?

Op alle drie de doveninstituten werd er onderscheid tussen individuen gemaakt op basis van lichamelijke kenmerken. Dove leerlingen verschilden van elkaar vanwege verschil in de mate van gehoorverlies en de oorzaken van de doofheid. Op het instituut te Groningen ging de aandacht tevens uit naar de geestelijke uniciteit van de doven. Men

hield in het onderwijs immers rekening met de mogelijkheden en capaciteiten van elk individu. Wellicht kan dit verklaard worden vanuit het Verlichtingsdenken. Ten tijde van de Verlichting schonk men in het onderwijs veel aandacht aan het eigene van het kind. Men veronderstelde dat ieder een eigen natuur had. Dit hypothetische verband is echter niet aangetoond in het archiefmateriaal, waardoor het met enige voorzichtigheid aangenomen dient te worden.

Het instituut te Sint-Michielsgestel veronderstelt dat het karakter van doven uniek is. Doven bezitten immers een eigen karakterschets. De veronderstelling dat iedere doven uniek is wordt bevestigd door het katholicisme. De katholieken veronderstellen, dat iedere ziel uniek is en niet gedupliceerd kan worden (Trigilio & Brighenti, 2006). In het onderwijs nam men de uniciteit van elk individu ter harte, omdat het onderwijs aansloot op de capaciteiten en mogelijkheden van het individu. Genoteerd hierbij dient echter wel te worden, dat de verbanden niet aangetoond zijn in het archiefmateriaal.

Bij het protestantse instituut Effatha komt in het archief materiaal maar weinig gegevens over de uniciteit van leerlingen naar voren. De beperkte informatie die is gevonden richtte zich op de individuele leerprestatie van de leerlingen. Vanuit het protestantisme ligt de nadruk dus niet op de unieke karakter van een individu zoals bij de katholieken, maar meer op de individuele inzet en werkvermogen.

Aan de hand van de conclusies die getrokken zijn over de deelaspecten van de beeldvorming, kan er nu een antwoord op de hoofdvraag geformuleerd worden. Er zijn op het gebied van de beeldvorming van dove leerlingen op de drie doveninstituten verscheidene verschillen gevonden. Deze verschillen zijn in meer en mindere mate te herleiden tot de visie waaruit men onderwees. Wat betreft de beginstatus, de ontwikkeling en uniciteit van de dove leerlingen zijn er verschillen gevonden tussen de instituten die te herleiden zijn op de religie en levensbeschouwing. De ongelukkige status, het karakter en de opvoeding van dove leerlingen zijn weinig verschillend van elkaar en zijn dus ook niet tot religie of levensbeschouwing te herleiden.

Discussie

Bij het trekken van conclusies moeten er nog enkele kanttekeningen gemaakt worden. Zo komt het verschil in visie van de instituten niet noodzakelijkerwijs door het verschil in religie of levensbeschouwing. Ook andere factoren kunnen hierin meespelen, zoals persoonskenmerken en achtergrond van de oprichters, omgeving waar het instituut zich bevond en de periode van oprichting kan ook een rol spelen. Daarnaast is het een historisch onderzoek. Daardoor is het mogelijk dat bepaalde visies door de onderzoekers anders geïnterpreteerd zijn dan dat het in werkelijkheid was. Verder hebben de onderzoekers zelf allemaal een protestantse dan wel katholieke achtergrond, wat ook van invloed kan zijn op de interpretatie. Dit kan, door de achtergrondkennis, ook juist een

toevoeging zijn voor het begrijpen en interpreteren van de protestantse en katholieke visies.

Daarnaast hebben er verschillende ontwikkelingen in het onderzoeksproces plaatsgevonden die mogelijk van invloed zijn geweest op de betrouwbaarheid van het onderzoek. Door het korte tijdspad waarbinnen het onderzoek is uitgevoerd, is mogelijk niet al het relevante archiefmateriaal bestudeerd. In vervolgstudies is het van belang dat de dataverzameling grondig plaats zal vinden en al het archiefmateriaal dat beschikbaar is bestudeerd wordt. Hiermee worden hiaten in de data voorkomen. Daarbij kan er dan ook expliciet gekeken worden naar mogelijke alternatieve verklaringen die de beeldvorming beïnvloeden. Doordat er in dit onderzoek weinig gezegd kon worden over alternatieve verklaringen, kan niet volledig herleid worden welke invloed religie en levensbeschouwing op de beeldvorming hebben.

Hoewel er kanttekeningen geplaatst kunnen worden bij de conclusies, kan er toch gezegd worden dat het onderzoek interessante resultaten heeft opgeleverd. Het onderzoek heeft nieuwe inzichten opgeleverd wat betreft verschillen tussen de doveninstituten. Hier kan op verder gebouwd worden in verder onderzoek.

Literatuurlijst

- Algemeen verslag wegens het Instituut voor Doofstommen: Instituut voor de Doofstommen te Groningen (1889). Amsterdam: IWO- Boekendepot.
- Algemeen verslag wegens het Instituut voor Doofstommen: Instituut voor de Doofstommen te Groningen (1890). Amsterdam: IWO- Boekendepot.
- Alings, A.W. (1890). *Beschrijving van het instituut voor doofstommen te Groningen: Aan de leden en begunstigers, de kweekelingen en oud-kweekelingen aangeboden tot een aandenken aan de viering van het honderdjarig bestaan van het Instituut, 1790-1890*. Groningen: Hoitsema.
- Baarda, B. (2009). *Dit is onderzoek! Handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff.
- Baggerman, A., & Dekker, R. (2006) *Verlichte pedagogiek rond 1800: Ideaal, praktijk en doorwerking*. In Tot burgerschap en deugd: Volksopvoeding in de negentiende eeuw. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Bakker, N., Noordman, J., & Rietveld-van Wingerden, M. (2006). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee & praktijk 1500-2000*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Boekholt, P.Th.F.M., & Booij, E.P. de (1987). *Geschiedenis van de school in Nederland*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Brugmans, J. G. (1896). *De eerste eeuw van het instituut voor doofstommen te Groningen*. Groningen: Wolters.
- Brysbaert, M. (2006). *Psychologie*. Gent: Academia Press.
- De vriend der doofstommen II. (1907). Sint-Michielsgestel: Bisschoppelijke Drukkerij R.K. Instituut voor doofstommen.
- Dijk, van, J. (1997). Opvoeding en maatschappij in historische en maatschappelijke context. In A. Versloot, A.M. (1997). *Werken aan onderwijs en opvoeding. Visies en disciplines in onderwijs en opvoeding*. Utrecht: Uitgeverij LEMMA BV.
- Effatha (1890). Eerste verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jonglieden. Heusden, Netherlands: A. Gezelle Meerburg.
- Effatha (1891). Tweede verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jonglieden. Heusden, Netherlands: A. Gezelle Meerburg.
- Effatha (1892). Derde verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jonglieden. Heusden, Netherlands: A. Gezelle Meerburg.

- Effatha (1892). Vierde verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jonglieden. Heusden, Netherlands: A. Gezelle Meerburg.
- Effatha (1894). Zesde verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jonglieden. Heusden, Netherlands: A. Gezelle Meerburg.
- Effatha (1899), Elfde verslag van de Vereeniging tot Christelijk onderwijs en verzorging van doofstomme en blinde kinderen en jonglieden. Heusden, Netherlands: A. Gezelle Meerburg.
- Effatha (1938). *Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de vereniging. Effatha 1888-1938.*
- Effatha (1988). *Effatha 100 jaar, Verleden en heden in woord en beeld.*
- Haan, I. de (2006). *Tot burgerschap en deugd: Volksopvoeding in de negentiende eeuw.* Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Harinck, G. & Schutte, G. (2006). *De school met de bijbel: Onderwijs in de negentiende eeuw.* Zoetermeer: Meinema
- Hey, J. van de (1839). De vriend des Vaderlands: Een tijdschrift, toegewijd aan den roem en de welvaart van Nderland en in het bijzonder aan de hulpbehoefigen in Hetzelfde. Amsterdam.
- Hoekstra, E.G., Ipenborg M.H. (2008). *Handboek Christelijk Nederland.* Kampen: Kok.
- Hoogerheide. (1908). De vriend der doofstommen. Sint-Michielsgestel: Bisschoppelijke drukkerij Instituut voor doofstommen.
- Hutjes, J.M., van Buuren, J.A. (1996). *De gevalsstudie: Strategie van kwalitatief onderzoek.* Meppel: Boom.
- Instituut voor Doofstommen te Groningen (1894a). *Instituut voor doofstommen te Groningen. Regeling van het onderwijs – herzien in 1894.* Groningen: Gebroeders Hoitsema.
- Korzilius, H. (2000). De kern van survey-onderzoek. Assen: Van Gorcum
- Lenders, J. (2005). Van kind tot burger; onderwijs en opvoeding 1780-1920. *Leidschrift, 20 (2), 33-39.*
- Limburg-Brouwer, P.A.S., van, Buijs, J.T., Engelbregt, C.A., Busken-Huet, C., Muller, P.N., Potgieter, E.J., Quack, H.P.G., Schimmel, H.J., Schneevogt, G.E.V., Veth, P.J., Zimmerman, J.C. (1864). Doofstommen en doofstommen-onderwijs, *De Gids, 28 (3), 1-38.*
- Meiden, L.H. van der (1938). *Gedenkboek ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de vereniging "Effatha", 1888-1938.* Middelburg: Littooj & Olthoff.
- Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). Het eerste doveninstituut in Nederland. In Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). *Ontplooiing*

- door communicatie. *Geschiedenis van het onderwijs aan doven en slechthorenden in Nederland*. (pp. 53-67). Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers.
- Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). Katholiek dovenonderwijs. In Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). *Ontplooiing door communicatie. Geschiedenis van het onderwijs aan doven en slechthorenden in Nederland*. (pp. 69-82). Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers.
- Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). Een protestants alternatief: Effatha. In Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). *Ontplooiing door communicatie. Geschiedenis van het onderwijs aan doven en slechthorenden in Nederland*. (pp. 103-116). Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers.
- Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). Kantelend perspectief na 1880. In Rietveld-van Wingerden, M., & Tijsseling, C. (2010). *Ontplooiing door communicatie. Geschiedenis van het onderwijs aan doven en slechthorenden in Nederland*. (pp. 127-143). Antwerpen/Apeldoorn: Garant Uitgevers.
- Roelants, H.A.M. (1857). *Nederlandsch museum: Geschied- en letterkundige merkwaardigheden, natuurbeschrijvingen, aardrijkskundige bijzonderheden, historische en romantische verhalen*. Schiedam.
- Saunders, M., Lewis, P. & Thornhill, A. (2008). *Methoden en technieken van onderzoek (4th ed.)*. Amsterdam: Pearson Education Benelux B.V.
- Schepper, J. de (2007). *Wat Christenen geloven*. Tiel: Uitgeverij Lannoo.
- Segers, J. (2002). *Methoden voor de maatschappijwetenschappen*. Assen: Van Gorcum.
- Tellings, A., & Tijsseling, C. (2005). An Unhappy and Utterly Pitiably Creature? Life and Self-Images of Deaf People in the Netherlands at the Time of the Founding Fathers of Deaf Education. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 10(2), 193-202.
- Tijsseling, C., & Tellings, A. (2009). The Christian's duty toward the deaf: Differing Christian views on deaf Schooling and education in 19th-century Dutch Society. *American Annals of the deaf*, 154, 36-49.
- Tours, J.A. (1889). De doofstommen te Amsterdam, *De Gids*, 53 (4), 516-539.
- Trigilio, J. & Brighenti, K. (2006). *Katholicisme voor dummy's*. Nijmegen: Fontline.
- Tromp, J.H.M. & Rietmeijer E.F.H. (2001). *De aanpak van onderzoek. Handleiding bij het opzetten van eenvoudig empirisch onderzoek voor scripties in het HBO*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Verslag wegens het instituut voor doofstommen te Sint-Michielsgestel (1896). Amsterdam: IWO-Boekendepot.
- Von Hoff, F.H.B. (1862). Het doofstommen-onderwijs in zijn ontwikkeling. *De Tijdsspiegel*, 9, 223-239. Arnhem.
- Weijers, I. (2004). *De creatie van het mondige kind*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Wester, F. (2003). *Rapporteren over kwalitatief onderzoek*. Utrecht: Uitgeverij Lemma B.V.

Bronnenlijst

- Allings, A.W. (1890). *Beschrijving van het instituut voor doofstommen te Groningen: aan de leden en begunstigers, de kweekelingen en oud-kweekelingen aangeboden tot een aandenken aan de viering van het honderdjarig bestaan van het instituut 1790-1890*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, bijzonder collecties, UBM: Br. K.N.O. 61-12
- Brugmans, J.G. (1896). *De eerste eeuw van het instituut voor doofstommen te Groningen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, bijzonder collecties, UBM: IWO 1399 G 27
- Effatha (1890-1901). *Effatha, eerste – dertiende verslag van de Vereniging tot bevordering van het Christelijke Opvoeding en Onderwijs van Doofstomme en Blinde Kinderen en Jongelieden (jaarverslagen)*. Leidschendam: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg jaarverslagenboek 1890-1898 doos 1 en jaarverslagenboek 1898-1908 doos 2.
- Effatha (?). *Namenlijst boek*. Leidschendam: Gemeentearchief Leidschendam-Voorburg doos 1
- Instituut voor Doofstommen te Groningen (1890-1900). *Algemeen verslag, gedaan te Groningen in de jaarlijkse vergadering van contribueerende leden, wegens het instituut voor doofstommen, aldaar opgericht in den jare 1790, 1890-1900 (jaarverslagen)*. Amsterdam: UBA-boekendepot, UBM: V.V. 229.
- Instituut voor Doofstommen te Groningen (1894a). *Regeling van het onderwijs – herzien in 1894. Groningen*: Gebroeders Hoitsema. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, bijzonder collecties, UBM: Microfiche 165385
- Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel (1890-1900). *Verslag wegens het instituut voor doofstommen te Sint-Michielsgestel, 1890-1900 (jaarverslagen)*. Amsterdam: UBA-boekendepot, UBM: V.V. 107.
- Gedenkboek bevattende de geschiedenis van het instituut voor Doofstommen Sint-Michielsgestel 1840-1940 (1940). Amsterdam, IWO UBA-boekendepot, UBM: PG 78-479.
- Griendt, A., van de (1892). *Leer- en handboek der Paedagogiek voor katholieke onderwijzers en onderwijzeressen*. Amsterdam: IWO UBA-boekendepot.
- Tours, J.A. (1889). *De doofstommen te Amsterdam, De Gids*, 53 (4), 516-539.
- Wilken, G.A. (1890). *Huwelijken tusschen bloedverwanten, De Gids*, 54(4), 478-521.

Bijlagen

Codeboom Instituut voor Doofstommen te Groningen

Selectieve codering	Axiale codering	Open codering
Beginstatus/ Ongelukkige	Dierlijk	Dierlijke aard (3x)
	Achterlijk	Achterlijkheid (3x)
		Goed en kwaad onderscheiden (4x)
		Geregeld denken (4x)
	Ongelukkig	Ongelukkigen (5x)
Ontwikkeling	Ontwikkeling tot mens	Gevoel van eigenwaarde (3x)
		Bekwaam gemaakt (3x)
		Ontwikkeling geestesvermogen (3x)
		Harmonische ontwikkeling lichaam (4x)
		Onontwikkelde (3x)
		Ontwikkelde (5x)
		Ontwikkeling maatschappelijke deugden (4x)
	Verwachting van het kunnen	Mondelinge en schriftelijke ontwikkeling (18x)
		Wat nuttig is (6x)
	Redzaamheid	Werkzaamheid (8x)
		Ontwikkeling handwerken (13x)
		Zelfstandigheid (4x)
Karakter	Karakter	Voorstellingsvermogen (2x)
		Eigenaardige karaktertrekken en gewoonten
		Beperkte van voorstellingsvermogen en gedachten
	Gedrag	Goed gedrag (17x)
Bemoeienis met opvoeding	Opvoeding thuis	Begeleiding (6x)
		Vormen van beleefdheid
	Geloofsopvoeding	Zedelijke en godsdienstige vorming (4x)
Uniciteit	Uniciteit	Naar hunne ontwikkeling (3x)
		Geschiktheid (5x)
		Aanleg (4x)
		Geestesvermogen (2x)
		Bekwaamheid (7x)
	Aandacht voor de wil van het individu	Behoeft (3x)

Codeboom Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel

Selectieve codering	Axiale codering	Open codering
Beginstatus/ Ongelukkige	Ellendig	In alle opzichten zo ellendig
		Deerniswaardig
		Diep ongelukkig
	Dierbaar	Dierbaar in de ogen van God
Ontwikkeling	Verstand	Verstand te ontwikkelen
		Wetenschappelijk te onderwijzen
		Behoren een ambacht of handwerk te leren
		Goed verstand
	Idioot	Bekrompen verstand
		Volkomen idioot
Karakter	Uiteenlopend karakter	Vorming van het karakter
		Goedaardig karakter (5x)
		Vrolijk karakter (2x)
		Woest karakter
		Zeer stil en ernstig
		Geen aangenaam karakter
		Bedaard karakter
		Goed van gedrag
		Vol ijver
	Slecht geheugen	Veel oefenen
		Gebrek aan geheugen
	Ongeconcentreerd	Gemakzuchtig
		Van nature geneigd zich niet in te spannen
		Geen ogenblik met iets ernstigs bezig kunnen houden
Bemoeienis met de opvoeding	Afwijkende opvoeding	Zorgeloosheid van ouders
		Waakzaam/zien met wie zij omgaan
		Vatbaar voor kwade indrukken/niet laten rondlopen
	Gelijke opvoeding	Gehoorzaamheid leren
		Godsdienstig en zedelijke houding te leren
		Toegeven van ouders

Codeboom Effatha

jaarverslagen effatha		
Selectieve codering	Axiale codering	Open codering
ONGELUKKIGE [Medelijkwekkend]	<i>Ongelukkige</i>	Ongelukkige [19x] Ellendige [4x] [Lichamelijk] gebrekkige [2x]
	<i>beklagenswaardig</i>	Arme schepselen [2x] beklagingswaardigen [3x]
	<i>onderwerp van medelijden</i>	Voorwerp van medelijden en ontferming Voorwerp van barmhartigheid [2x] Stumperts
ONTWIKKELING [achterlopend in ontwikkeling]	<i>elk kind eigen ontwikkeling</i>	groot verschil in ontwikkeling en aanleg net als gewone leerlingen wisselende mate ijverig / netheid [3x namenboek] On/oplettend [3x namenboek] wisselende mate voorderingen [5x namenboek]
	<i>beperkt ontwikkeld</i>	moeilijk begrippen aan verstand te brengen achterlijk / traag ontwikkeld achterstaand tov horende leeftijdsgenoten behouden iets kinderlijks onderwijs is een veelomvattende moeilijke taak
	<i>onzelfstandig</i>	Houden behoefte aan begeleiding van doven kan niet hetzelfde geest worden als van een horende leeftijdsgenoot
	<i>In staat om zich later in de maatschappij te redden</i>	tot bruikbare/nuttige leden maatschappij toebereiden scholing om [enigermate] zelfstandig in de maatschappij te functioneren / vorming voor praktijk des levens mogelijkheid om tot rijper leeftijd te komen zelfstandig zich kunnen redden
BEGINSTATUS [Zondig]	<i>zondige ziel door Gods genade gered</i>	Genade van God nodig [2] Ziel moet gered worden [4] Verlossing/redding nodig [6] zalig worden door geloof
	<i>Zondaar</i>	In macht van Satan

		van nature in zonde [3]
		Geneigd tot zonde [2]
	<i>kind van God</i>	schepselen Gods
		kinderen van het verbond [2]
		ze behoren Hem [god] toe / laat kinderen tot mij komen/ door doop zijn eigendom [3]
	<i>Bekend maken met het gereformeerde' geloof in God</i>	met denkbeelden zonde en genade bekend maken
		Tot God brengen
		tot sieraden van Gods kerk toeberaid worden
		met heilige schrift/woord God/ de weg der zaligheid bekend maken
		ouders hebben beloofd kind in de leering en vermaning des heeren op te voeden